

FRANC RAMOVŠ

(Ob petdesetletnici)

FRANCÈ BEZLAJ

Še vse premalo je odmaknjenih od nas poslednjih dvajset let, da bi se popolnoma zavedeli skoza v razvoju slovenske znanosti, ki ga je pomenila ustanovitev ljubljanske univerze. Nič čudnega ne bi bilo, če bi se iz skromnih začetkov polagoma razvila malopomembna provincialna znanstvena ustanova, kakršnih je toliko po svetu, saj je razvoj znanosti odvisen od enakih zakonov, kakor vsako drugo nastajanje v družbi. Toda med mladim slovenskim znanstvenim naraščanjem po vojni je bilo toliko ljudi, ki so s svojim delom na univerzi ustvarili višino, kakršne ne bo morda nikoli več dosegla. Najmlajši med temi pionirji, toda tudi najpomembnejši je bil Franc Ramovš, ki je letos septembra praznoval petdesetletnico.

Pri večini evropskih narodov je bila znanstvena afirmacija jezika delo več generacij. Ta ali oni jezikoslovec, ki je napisal znanstveno gramatiko, je s svojim življenjskim delom samo podpisal sintezo dotodanjih raziskovanj. Slovenci smo sicer svoje čase imeli nekaj pomembnih slavistov, toda skoro vsi so se po večini ukvarjali le s splošnimi slovanskimi problemi. Četudi so nas včasih krstili za narod filologov, ker je posebno Miklošičev sloves povzročil, da je nekaj generacij naše inteligence na debelo etimologiziralo po farovžih in gostilnah, ni bilo nikogar, ki bi se zmenil za pripravljalno delo, s katerim se je pri drugih narodih polagoma ustvarjala kultura jezika. Edina izjema je bil Vatroslav Oblak, ki je poleg svojih slavističnih študij načel tudi nekaj slovenskih problemov. Študiral je jezik protestantskih pisateljev in obdelal nekaj glasoslovnih in morfoloških pojavov. Vse drugo, kar je bilo pred vojno pri nas narejenega, je imelo zelo malo znanstvene vrednosti. Na sistematično delo ni mislil nihče. Kar je bilo zbranega dialektološkega gradiva, je bil razen Štrekljeve disertacije in zbirk nekaterih tujih slavistov preveč diletantski in kot znanstveno dokazilen material neuporaben. Še največ je bilo o slovenskem jeziku natisnjenih raznih etimoloških razprav, ki pa za problematiko jezika niso imele posebnega pomena. Tudi Škrabčeve drobtinice na platnicah »Cvetja« so bile le paberkovanje jezikovnih zanimivosti privatnega ljubitelja. Najlepši dokaz za stanje bi bil Štrekljev poizkus nekaterih poglavij historične gramatike, ki so jih iz njegove zapuščine objavili po vojni. To je bilo samo tavanje v megli, ki se je zaradi kompliciranosti slovenskih vokaličnih in dialektičnih pojavov dokopalo do približne jasnosti le v nekaterih izoliranih problemih. Kdor bi se hotel lotiti resnega raziskovanja jezika, bi moral začeti od kraja. Treba je bilo zbrati ves dialektični material in ga sistematično urediti, skratka, treba je bilo narediti vse, kar je drugje opravila vrsta delavcev.

Za zgodovino ali katero koli drugo panogo nacionalnih ved bi še veljala olajševalna okolnost, da je pri majhnem narodu treba obdelati manj materiala, torej to lažje opravi en sam človek, pri jeziku pa to ne more veljati. Malokateri jezik je dialektološko tako razčlenjen kakor slovenščina. Po pisanih spomenikih je njenemu razvoju mogoče slediti samo do šestnajstega stoletja nazaj, starejših spomenikov je mnogo premalo za rekonstrukcijo prejšnjih razvojnih stadijev, ostali material pa, kakor so zapisi slovenskih imen v latinskih listinah in substitucije glasov v stikih z

Romani in Bavarci, je bil tako skromen, da bi bilo potreba genialne intuicije, preden bi ga uspelo navezati v organsko celoto.

Zato je bila kaj drzna napoved, ki jo je napisal Ramovš v prvem stavku svoje slovenistične habilitacije, da hoče napisati historično gramatiko slovenskega jezika. Res je bil za svoje delo pripravljen kakor malokdo. Že na gimnaziji se je resno pečal s primerjalnim jezikoslovjem, študiral sanskrit in baltiške jezike, ko pa je prišel na univerzo, je že v prvih semestrih pokazal svoje bodoče kvalitete. Pričakovali so od njega, da se bo posvetil komparativni lingvistiki, kjer je bil najbolj doma, toda slovenščina ga je vedno bolj privlačevala in ob koncu študija se je odločil zanjo.

Njegovemu delu že v prvem času ni mogoče slediti po razpravah, ki so izšle v tisku. Že kar je publiciral pred svetovno vojno, kaže, da je nastalo bolj slučajno pri delu širše koncepcije. Polemiziral je z Ilešičem o slovenskem književnem izgovoru, v mariborskem Časopisu za zgodovino in narodopisje je priobčil slovanske doneske iz Trubarjevih del, v Jagičevem Arhivu razpravo: Zur slovenischen Dialektforschung, o nekaterih pojavih gorenjskega konzonantizma in v češkem Časopisu pro moderní filologii razlago imena Neūroi pri Herodotu. Toda vse te študije ne dajo niti približne slike o delu, ki ga je imel Ramovš pri petindvajsetih letih že za seboj. Ko je moral politično osumljen kot navaden vojak na fronto, seveda ni mogel več delati, a vendar je med vojno izšlo še več razprav iz gradiva, ki ga je imel pripravljenega že prej. Šestnajstega leta so bile v Arhivu natisnjene njegove: Sprachliche Miscellen. Ko je prihodnje leto ležal ohromel zaradi živčnega vnetja v vojaški bolnici na Dunaju, je izrabil čas in predložil habilitacijo: Slovenische Studien, kjer je opisal in klasificiral pojave tako imenovane slovenske vokalne redukcije. Tudi razprava Delo za revizijo Dalmatinove biblije, ki je izšla osemnajstega leta v novem Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino, je morala biti še del predvojnega gradiva, saj bi jo v onem času ne utegnil pripraviti.

Vse te študije so bile zanj bolj postranskega pomena. Že od prvih začetkov je moral misliti na celotno historično gramatiko, in moral je biti že zelo daleč v svojem raziskovanju, sicer ne bi bilo mogoče, da bi svoje obetanje po vojni izpolnil v tako neverjetno kratkem času. Vse njegovo delo kaže, da je nastajalo spontano, najprej v širokih in nato v vedno preciznejših oblikah, kakor filozofski sistem, ki ga je neprestano izpopolnjeval z novim dokazilnim materialom.

Ramovš je bil pristaš nove smeri v lingvistiki, ki je jezik razumevala popolnoma drugače kakor stari filologi, ki so v slavistiki vladali par desetletij dalje kot na zapadu. Za znanost devetnajstega stoletja je bil problem v jeziku nekaj podobnega, kakor je za preparatorja organ, ki ga vtakne v špirit, moderna lingvistika pa je videla v njem živ organizem, ki se neprestano giblje in razvija. Če bi se lotil iste stvari slavist stare šole, bi obtičal že na začetku poti. Ne bi bil slab znanstvenik oni, ki bi se mu posrečilo zbrati in urediti slovensko dialektično gradivo. Kdor bi dokazal, kako se v prevzemanju romanskih imen od Slovencev in slovenskih od Bavarcev kažejo starejši stadiji jezikovnega razvoja, bi storil dovolj, da bi strokovnjaki o njem govorili s spoštovanjem. Za pošteno delo od točke do točke bi bilo potrebnih nekaj generacij. Ramovš pa je delal vse obenem, bil je primerjalni jezikoslovec, germanist, romanist, zgodovinar in predvsem genialen kombinatorik, ki je kakor dovršen anatom poznal živi organizem

jezika, da je iz skromnih sledov preteklosti in kompliciranih današnjih dialektičnih refleksov preje zaslutil kakor dokazal razvojne smeri in jih iz medsebojnih odnosov lingvistično tudi dovolj natančno datiral. Rajnki češki slavist Weingart mi je nekoč dejal, da se mu zdi Ramovševa gramatika nekaj tako senzacionalnega kakor razvozlanje hieroglifov.

Ko se je vrnil z vojne, je takoj nadaljeval začeto delo. Štipendija mu je omogočila, da je po švedskih in danskih knjižnicah ekscerpiral protestantske unikate, ki mu preje niso bili dostopni. Hodil je od vasi do vasi po deželi in dopolnjeval svoj dialektološki material. Povrh tega je prva leta na ljubljanski univerzi predaval še primerjalno jezikoslovje, dokler se ni našel med vojno izgubljeni Oštir, ki mu je Ramovš rad prepustil katedro, da se je mogel ves posvetiti slovenistiki.

Kakor v mladosti, tudi v zrelih letih po vojni ni mogoče slediti njegovemu delu po stvareh, ki jih je objavil. Ker je mislil na historično gramatiko v celoti, ni rad pisal o posameznih ločenih problemih. Toda po vojni je začelo izhajati več novih strokovnih slavističnih časopisov, pri katerih se Ramovš skoro ni mogel ogniti sodelovanja. Zato je v prvih letnikih praške Slavije, Južnoslovanskega filologa, v Zeitschrift für slavische Philologie in Revue des études slaves, kakor tudi v jubilejnih zbornikih Beličevem in Courtenayevem večkrat prispeval razprave o posameznih problemih historične gramatike, največ iz konzonantizma in vokalizma. Ker pa je s temi objavami kmalu prenehal in ker ni imel nikoli navade, da bi večkrat pisal o isti stvari, bi sodil, da je Ramovš le nerad in samo naprošen odstopil gradivo, ki ga je imel namenjenega za objavo na drugem mestu. Tako so v Slaviji izšle njegove razprave Drobnoti iz slovenske gramatike in K poznavanju praslovanske metatonije, v Južnoslovanskem filologu Razvoj skupin $r + \text{ɔ}$ in $\text{ɔ} + r$ in o slovenskem novoaktuiranem \acute{o} itd. Sicer je v samostojnih študijah pisal le o stvareh, ki so bile pred njim napačno obravnavane in so potrebovale posebnega pojasnila. Drobnejše etimološko in toponomastično gradivo, ki se mu je nabralo med delom, pa je sproti objavljaval v Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino, ki mu je bil duša ves čas, dokler zaradi finančnih težav ni prenehal izhajati. Na tem mestu bi bilo odveč govoriti o vseh teh člankih in razpravah, ki imajo ceno le za strokovnjaka. Bilo jih je vedno manj, okoli tridesetega leta pa je že skoro popolnoma prenehal pisati v časopisih o posameznih problemih.

Nov moment v njegovo delo so po vojni prinesla raziskovanja o slovanski akcentologiji. Klasična filologija je vedela o naglasu v slovanskih jezikih zelo malo. Šele tik pred vojno se je začelo vprašanje poglobljati in je v prvem desetletju miru tvorilo središče zanimanja v slavistiki. Nova dela Lehra Splawińskiego, Rozwadowskega, Van Wijka, Vondráka, Beliča in drugih so tudi Ramovša napotila do novih spoznanj. Ker ni v nobenem slovanskem jeziku razvoj vokalizma tako tesno povezan z akcentom kakor v slovenščini, je imel dovolj gradiva za korekture nastajajoče slovanske akcentologije. Brez teh novih študij si njegove gramatike skoro ni mogoče misliti. Pisal sicer o tem ni veliko in še to le v zvezi z vokalizmom. Celo na razprave Buhanovskega, ki je pisal o slovenskem akcentu na podlagi stare obširne Valjavčeve monografije o akcentu, kjer je bilo mnogo napak v gradivu in je zaradi tega zašel na stranpota, ni odgovarjal, ampak se je omejil le na to, da je v bibliografiji v Južnoslovanskem filologu, ki jo je objavljaval

prva leta po vojni, pod črto opozoril na njegove napake. V njegovih skriptih, o akcentu in o vokalizmu pa je obdelan naglas, kakor ni bil doslej še nikjer.

Mnogo več prizadevanja kot pisanju je posvetil svojim predavanjem na univerzi. Snov si je razdelil na šestletna obdobja in v prvem ciklusu je bila njegova historična gramatika v glavnem že dograjena. Pozneje je samo še izpopolnjeval in poglobljal probleme, preklicevati prejšnjih dognanj mu ni bilo treba nikoli. Štiriindvajsetega leta je dal v tisk prvo knjigo, Konzonantizem, ki je bila zamišljena kot drugi del celotne gramatike. Slovenski konzonantizem je razmeroma enostaven, v svojem razvoju ni doživel globljih in zapletenejših izprememb, zato ga je tudi najprej definitivno obdelal. Kot drugo knjigo je pripravljajl dialektologijo. Ker pa je pred njim že mnogo slavistov poizkusilo grupirati slovenske dialekte, je bilo potrebno, da je najprej kontroliral njihova mnenja. Že Kopitar in za njim Miklošič, Oblak in Murko so razčlenjevali slovenske dialekte, toda ker so po starem Schleicherjevem pojmovanju jezikovne diferenciacije delili narečja po posameznih izoglosah in si je vsak izbral drug jezikovni pojav, so seveda prihajali do diametralno nasprotnih rezultatov. Vsaj približno točno jih je pred sto leti delil ruski slavist Sreznjevski po akustičnem vtisu, toda ker je imel na razpolago mnogo premalo gradiva, ni njegova delitev zadosti fundamentirana in jo je pozneje sam izpreminjal. Zato je Ramovš kot nekakšen uvod v Dialektologijo izdal tridesetega leta Dialektološko karto slovenskega jezika, kjer je dokazal zmotnost prejšnjih trditvev in opravičil svoj način delitve. Gledal je na jezik drugače kot njegovi predhodniki, pri klasifikaciji dialektov je upošteval vsa lingvistična fakta, ki so prišla v poštev, toda prav tako tudi geomorfološko strukturo Slovenije, proces prvotne kolonizacije in vse migračne pojave, ki so v teku stoletij privedli razvoj do današnjega stanja. Iz enakih vzrokov kakor Dialektološko karto je Ramovš pisal tudi o Rezijanih. Pred vojno je poljski slavist Baudoin de Courtenay smatral Rezijane za ostanek nekega posebnega plemena, mešanice Avarov in Slovanov in dokazoval to posebno z rezijansko vokalno harmonijo, ki naj bi bila avarskega izvora. Četudi so že preje dvomili o Courtenayevih trditvah, ki so bile antropološko in lingvistično nevzdržne, je moral Ramovš najprej dokazati, da je rezijanska vokalna harmonija le štadij slovenske moderne vokalne redukcije in da ima rezijansko narečje nebroj sorodstvenih odnosov s sosednimi koroškimi in beneškimi govori, preden ga je mogel uvrstiti med slovenske dialekte. Pet let po Dialektološki karti je izšla celotna Dialektologija, kjer se je Ramovš omejil le na strogo znanstveno karakteristiko narečij in njihovih medsebojnih odnosov.

Ostali deli gramatike čakajo boljših časov, da bodo lahko izšli. V predavanjih je Ramovš že davno dovršil Vokalizem, Akcentologijo, Morfologijo in uvodna poglavja o postanku individualnosti jezika, o njegovi fonetiki in o knjižnem jeziku. Treba bi jih bilo le prirediti za tisk. Posamezna poglavja o vokalizmu je Ramovš objavljajl že po vojni, toda izpopolnjeval jih je neprestano. Vokalizem je osrednja točka njegovega dela, kjer je najbolj opazljiva pronikavost njegove metode, s katero se je pretolkel skozi temo stoletij brez spomenikov. V Morfologiji se je moral zadovoljiti le s knjižnim jezikom in z dialektičnim gradivom, toda ker je šel razvoj slovenskih oblik vzporedno z ostalimi slovanskimi jeziki, tudi tukaj ni vrzeli v razvoj. Ničesar pa ni dosedaj niti pisal niti predaval o nameravanem šestem delu gramatike, o sintaksi. Stara filološka sintaksa ni mogla zadovoljiti moder-

nega lingvista Ramovševega kova, dinamičnejših metod za obravnavo živega izražanja pa do danes še nimamo. Vsi novejši poizkusi v tej smeri so zašli na stranpota in ne vzdrže resne znanstvene kritike. Ramovš se je sicer mnogo bavil s sintaktičnimi problemi, ves čas sledil tipanju novih šol od fonologije do stilistike in tudi sam iskal novih možnosti. Že mnogo let študira konstrukcije raznih primitivnih južnih ameriških in polinezijskih jezikov, morda se mu bo kdaj posrečilo, da bo k nastajanju novih sintaktičnih metod prispeval svoj delež.

Najgloblji pogled v Ramovševu delovno metodo in v njegov način mišljenja pa nudi Kratka zgodovina slovenskega jezika, ki je izšla šest in tridesetega leta. Napisal jo je v treh tednih na počitnicah, ko niti svojih zapiskov ni imel pri roki, samo po spominu. Zamišljena je nekako tako kakor znana Jeansova knjiga o astronomiji, da se tudi laik lahko seznanj s problematiko predmeta. V širokih obrisih in vendar do zadnje važne podrobnosti natančno je na dobrih dvesto straneh orisal in razložil razvoj jezika od prvih pojavov individualnosti v okviru praslovanskih dialektov do današnjega kompliciranega stanja. Knjiga je majhna sinteza Ramovševih rezultatov iz vokalizma in dialektologije, repetitorij za študente, obenem pa gramatika, kakršna ni bila napisana še o nobenem jeziku na svetu, gramatika, ki se bere kakor napet roman in vendar nudi zgoščena in dokazana vsa fakta, ki so usmerjala razvoj.

Plod Ramovševega sodelovanja v pravopisni komisiji je bil novi Ramovš-Breznikov pravopis. Ramovš je s svojimi širokimi, svobodnejšimi pogledi na jezik obranil pravopis pred prehudim kroničnim slovenskim purizmom. Četudi mu je sodelovanje dalo dovolj opravka, je vendar formalno, dolžnostno delo, ki ni segalo globlje v njegovo zanimanje. Priloženi slovarček svoje čase marsikomu ni bil všeč. Sestavil ga je po večini sam, da bi pokazal, koliko je v slovenščini izrazov, ki se jih naš knjižni jezik ozkosrčno izogiba.

S Kos-Ramovšovo izdajo Brižinskih spomenikov bi bile zaključene dosedanje Ramovšove publikacije. Kakor skoro vse, kar je Ramovš razen gramatike napisal, je imela tudi ta knjiga namen končati več ali manj nepotrebne polemike. Že pred vojno je Nahtigal začel objavljati svoje razprave pod skupnim naslovom Freisingenia in se je pozneje zaradi njih zapletel v znanstveno polemiko s Kosom o zgodovinskem ozadju spomenikov. Ramovš je lingvistično razložil slovenske tekste, Kos dokazal, kar se da dokazati o njihovem postanku, da je bilo vprašanje Brižinskih spomenikov enkrat za vselej rešeno.

Ramovš je rojen govornik, ki mu ga na ljubljanski univerzi ni para. Četudi je njegov predmet dokaj težak, so njegova predavanja zanimiva tudi za neslavista, doživetje po svoji pronikavi logiki in sintetičnem gledanju na problem. V svojih zrelih letih si je tudi v razpravah ustvaril svoj poseben stil. Na prste bi lahko seštel ne samo vse slaviste, ampak tudi lingviste, ki so svoje študije pisali tako kakor on. Nikoli ni objavljaj, kakor to delajo po večini vsi, več gradiva, kot je nujno potrebno. Če bi ga, bi njegovi zbrani spisi do danes obsegali najmanj sto zvezkov.

Kakor so nadpovprečne njegove znanstvene kvalitete, tako je velik tudi kot človek. Sedem in dvajset let je bil star, ko je postal tajnik pripravljalnega odbora za ustanovitev ljubljanske univerze. V marsikateri stvari se mora univerza njemu zahvaliti za svoj sedanji nivo. Ne glede

na levo in desno je branil in zagovarjal izbor ljudi, ki naj bi zasedli profesorska mesta. Skrbel je, da so bili izbrani najboljši, o katerih je vedel, da bodo delali in kako bodo delali. Vodil ga je strogi, organizirani nacionalizem, do katerega se je žalibog dosedaj povzpelo tako malo Slovencev. Tudi pozneje je bil neprestano buden čuvaj univerzitetnega nivoja in je s svojim delovanjem preprečil marsikatero škodljive vplive. Četudi je dobival mnogo sijajnih ponudb na tuje univerze, je raje ostal doma in se ubijal z razmerami. Organiziral je Znanstveno društvo in opravljal zanj v naših razmerah včasih skoro nečloveški posel, kako priskrbeti potrebni denar za tisk publikacij. Vsem tujim slavistom, ki so se pečali s slovenščino, je bil nesebičen mentor in jim je, če je bilo treba, pomagal s svojim gradivom. Tudi slovenska Akademija je plod njegovih diplomatskih sposobnosti. Dvajset let je pripravljala tla zanjo in v pravem trenutku se mu je posrečilo, da je skoro izsilil njeno ustanovitev. Dialektološko karto je izdal v času, ko je najbolj cvetel lažni nacionalizem jugoslovanski. Bila je znanstven, neovrgljiv dokaz o samostojnem nastanku in razvoju slovenskega jezika in samo svojemu mednarodnemu slovesu se je moral zahvaliti, da je ušel internaciji. Bil je prvi med profesorji na ljubljanski univerzi, na katerega so postali pozorni v tujini, in ga tudi ocenili, kakor zasluži. Kljub težki bolezni, ki jo je prinesel iz vojne — nespečnosti organskega izvora, je opravil ogromno delo in četudi se je v borbi z razmerami kakor z varstvenim oklepom obdal z navideznim cinizmom, je vendar pri nas redek človek, ki bi s tolikšno zvestobo spremljal usodo naroda, kakor jo spremlja on.

LETO 1515

JOŽE PAHOR

Kmetje niso imeli sredstev in predvsem niso imeli vedno večje moči, kakor jo je dosegalo meščanstvo, da bi realizirali svoje težnje. Nasprotno, meščanstvo je prevzelo deloma njih zahteve, vendar je vodilo borbo v smislu svojih koristi in proti koristim kmetov. Kmet je zahteval, naj se vrnejo zemlja, gozdovi, vode srenji, skupnosti, meščan je zahteval svobodo zemlje, ki naj bi se prav tako izmenjavala kot zemeljski pridelki in obrtni izdelki. Meščanstvo je s svojo tvornostjo postavljalo v stari družbi temelje za nastop novih, višjih produkcijskih razmer; z naukom o prosti tekmi človeških sil je razbilo tudi skupnost gmotnih dobrin, ki so se ob koncu srednjega veka bolj in bolj stekale v fevdalne roke. Obljube, da se bodo na ta način še najbolj razvile človeške zmožnosti in da bodo najsposobnejši dosegli višek koristnega ustvarjanja, se niso uresničile, z gospodarskim individualiziranjem je bil kmečki sloj tudi politično tako oslavljen, da ni kot stan v meščanskem gospodarstvu nič več pomenil. Kmetje, razdeljeni v neznatne gospodarske celice, so kljub svoji številnosti postali nepomembni, obenem pa so izgubili še smisel za skupne cilje in skupno borbo. Za gospodarskim individualizmom je prišel tudi miselni, po odpravi tlačanstva je prepustil kmet svojo usodo tujim rokam, ki so pomagale odstraniti njegove nekdanje gospodarje. Na novi red, ki so ga te roke zgradile, ni imel več vpliva; vživel se je v prepričanje, da mu bo dobro, ker je osebno svoboden. Toda eno ostane: kmečki